

tant byl prezidentem, a Demokratickou stranou, která měla většinu v Kongresu. A z tohoto hlediska je zajímavé, jak Galbraith promítá svou koncepci contentmentu do hodnocení těchto až dosud zcela rozhodujících politických stran USA.

Z jeho výkladu vyplývá, že Republikánská strana převážně reprezentuje contentment a je proti většímu zasahování státu do ekonomického a sociálního vývoje. Ovšem i v Demokratické straně je silná složka spjatá s contentmentem, a to zvláště na jihu, zatímco na severu a vůbec ve větších městech a zvláště v hospodářsky postižených oblastech vznikl větší tlak "nespokojených". Tím se již dříve při volbách řídili mnozí kandidáti Demokratické strany, což jim také přineslo úspěchy při volbách do Kongresu i jednotlivých státech. Ovšem pro nadcházející volby - jak ukazoval Galbraith - zůstával hlavní problém v tom, zda prezidentský kandidát Demokratické strany dokáže překonat rozpor mezi konzervativním proudem vyjadřujícím contentment a liberálním proudem podporujícím větší zasahování státu ve prospěch méně spokojených občanů USA.

Když si srovnáme Galbraithovy úvahy a návrhy řešení vývoje USA a předvolební pro-

jevy kandidáta Demokratické strany Billa Clintona i jeho první projevy po vítězství, vidíme, že se v mnohém shodují. Jeho úspěch by tedy znamenal, že dosavadní volební majorita contentmentu se neprosadila. Je ovšem otázkou, bude-li Clinton schopen splnit sliby, které mu pomohly k vítězství. To již bude jistě předmětem nových vědeckých studií a snad i nových přístupů a teorií.

Je jistě nesporné, že Galbraithův kritický, široce pojatý přístup přináší cenné podněty pro všechny společenské vědy a mezi nimi i pro sociologii, a to nejen pro výzkum USA, ale i západní Evropy a dokonce i pro další vývoj naší země na cestě směrem ke kapitalistické společnosti. Sám Galbraith běžně používá tento termín a některé jeho formulace vyhlížejí téměř, jak by byly z marxistického slovníku. Ovšem vždy byl a zůstal vyhraněným liberálem, který sice tvrdě kritizuje nedostatky americké společnosti, ale nechce nahradit její systém jiným, nýbrž požaduje jej hluboce reformovat a tak navázat na linii, kterou již od doby Rooseveltovy "revoluce" pomáhal vytvářet.

Vladimír Soják

Jerzy Szacki: Dylematy historiografii idei oraz inne szkice i studia

Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN 1991, 488 s.

Kniha polského profesora Jerzyho Szackého *Dilemata historiografie idei i jiné eseje a studie* obsahuje výběr autorových 26 textů, jež byly až na tři výjimky již publikovány v letech 1972-1990. Autor uvádí pouze ty texty, o kterých se domnívá, že si uchovaly dodnes určitou hodnotu, z nichž některé buď nevyšly nikdy v polštině, nebo byly uveřejněny v publikacích, které mohly snadno uniknout pozornosti čtenáře.

Podle Szackého vlastních slov mu největší problém při sestavování výboru činilo to, že v mnoha případech by rád ke svým statím něco dodal, něco v nich přepracoval nebo vyškrtl. Nakonec se však rozhodl, že kromě redakčních úprav,

spočívajících hlavně v aktualizaci vysvětlivek a citované literatury, na textech nic měnit nebude.

J. Szacki zahajoval svou vědeckou dráhu na přelomu padesátých a šedesátých let, tedy v době, která byla pro další vývoj polské sociologie velmi významná. Politické změny, k nimž v Polsku došlo v roce 1956, umožnily obnovu mnoha sociologických institucí zlikvidovaných v roce 1952, a přes řadu peripetií v dalším vývoji polské sociologie vytvořily podmínky pro její rozvoj odpovídající v zásadě běžně uznávaným standardům vědecké práce. Šlo zejména o to, že navzdory v určitých obdobích silnému tlaku oficiálních politických orgánů nebyl v polské sociologii nikdy zcela opuštěn princip metodologického a teoretického pluralismu a že její představitelé měli vždy rozsáhlé vědeckovýzkumné i pedagogické kontakty se sociology západních zemí, což zase přispívalo

k tomu, že tato sociologie jako celek nikdy neopustila ony výše zmíněné standardy. V tomto smyslu byla situace polské sociologie ve srovnání se situací v jiných zemích tzv. socialistického společenství po celá desetiletí výjimečná, čemuž odpovídaly i jí dosažené výsledky v oblasti vědecké a pedagogické i v oblasti jejího institucionálního rozvoje.

J. Szacki patří mezi polské sociology, jejichž dílo přesvědčivě tyto výsledky dokumentuje a kteří se svým vlivem a autoritou na probojovávání uvedených podmínek vědecké práce podíleli. Jde o dílo dnes již značně bohaté, tematicky zaměřené hlavně na dějiny sociálního myšlení a z nich zase zejména na dějiny myšlení sociologického. Zatím nejvýznamnějším výsledkem Szackého badatelské činnosti je rozsáhlý, více než devítisetstránkový dvousvazkový spis *Dějiny sociologického myšlení* (1981). Z dalších Szackého knižních prací je třeba jmenovat *Vlast, národ a revoluci* (1962), *Durkheima* (1964), *Kontra-revoluční paradoxy. Víze světa francouzských antagonistů Velké revoluce 1789 - 1815* (1965), *Utopie* (1968, český překlad vyšel roku 1971), *Tradici* (1971), *Setkání s utopií* (1980) a *Znanieckiego* (1986).

Ačkoli tak sám autor neučinil, lze studie recenzovaného sborníku rozčlenit zhruba do pěti tematických celků, z nichž první je věnován problematice dějin idejí a zejména dějin sociologie, druhý analýze pojmů ideologie a tradice, třetí problematice historie a historismu zvláště ve vztahu k sociologii i dalším společenským vědám, čtvrtý otázkám inteligence jako společenské kategorie a konečně pátý některým aktuálním problémům současné polské společnosti.

Kvantitativně nejrozsáhlejší (zahrnující téměř polovinu knihy) a podle mého názoru i obsahově a myšlenkově nejbohatší je souhrn statí z prvního tematického okruhu. Proto právě této části budu ve své recenzi věnovat hlavní pozornost.

Szackého obecný teoretický i metodologický přístup k pěstování dějin sociálního myšlení i k hodnocení jejich smyslu a významu pro současného badatele ve společenských vědách snad nejlépe charakterizuje tato myšlenka: "Není správné si představovat, že vývoj sociálního myšlení spočívá v objevo-

vání něčeho, co bylo dříve úplně neznámé. Pohybujeme se v kruhu relativně trvalých 'pojmů a kategorií' (jak to nazývá Isaiah Berlin), které prostě jsou v naší kultuře, i když někdy podléhají zapomnění nebo jsou záměrně do zapomenutí odsouvány. S výjimkou nemnoha největších, které lze snadno spočítat na prstech, nejsou tudíž sociální myslitelé vynálezci nebo objevitelé, ale prostě lidmi, kteří trvají oněch 'pojmů a kategorií' prodlužují, neboť je dokáží přizpůsobit nové zkušenosti a uvést do souladu se změněnou vnímavostí." (s. 435.)

Jinak řečeno to znamená, že v dějinách sociálního myšlení existuje něco, co bychom s jistou nadsázkou mohli nazvat "věčnými otázkami", k nimž se každá nová generace znovu vrací, aby je řešila na základě nových okolností a svých nových zkušeností. Přitom však jednou z podmínek úspěšného řešení těchto otázek je znalost toho, jak byly vytyčeny a jakým způsobem se na ně odpovídalo dříve. To je zároveň i hlavní důvod, proč má znalost dějin sociálního myšlení význam i pro současného badatele společnosti.

Tyto obecné teze vztahující se na sociální myšlení jako celek Szacki rozvíjí a konkretizuje zejména na myšlenkovém materiálu sociologie a jejích dějin. Konstatuje, že průměrný sociolog dnešní doby zná minulost své disciplíny dosti povrchně, protože se nedomnívá, že by její poznání mohlo podstatným způsobem jeho teoretické vědomí obohatit. Szacki se zabývá příčinami tohoto stavu a uvádí, že jednou z hlavních mezi nimi byla snaha pěstovat sociologii podle vzoru přírodních věd, kde znalost minulosti vlastního oboru je pro badatele nepodstatná. Spor o vztah k dějinám sociologie je vždy v určité míře sporem o sociologii jako takovou.

Zabývá-li se sociolog minulostí vlastního oboru, nemusí to ještě podle Szackého vůbec znamenat, že je historikem sociologie. Studuje-li takové autory, jako byli Marx, Weber či Mead, může to úspěšně činit, jako kdyby se zabýval současnými teoretiky. Jednotlivé práce věnující se sociologům minulosti mají totiž často nesterorodý charakter. Jsou historické v tom smyslu, že

se zabývají fakty z minulosti, nejsou však historické z hlediska své základní intence a také z hlediska badatelské výbavy, jakou používají. Badatel minulosti sociologie vystupuje zpravidla ve dvojí roli. V roli teoretika a historika. Jestliže je sám sociologem s výraznými teoretickými či ideologickými preferencemi, ustupuje role historika do pozadí.

Teoretika zajímá v minulosti jen to, co neztratilo aktuálnost a co se dá prezentovat jako systematický soubor tvrzení, nezávisle na svých původních kontextech. Historika zajímají právě ony kontexty a má tendenci se domnívat, že změna kontextu tvrzení mění nutně jeho význam. Teoretik vidí v každém mysliteli svého současníka, historik na něj hledí s distancí. Teoretik tak podle Szackého přestává být historikem a historik sociologem.

V současných společenských vědách (podobně jako ve filosofii) existuje totiž řada důležitých teoretických výpovědí, které samozřejmě mají nějaký historický počátek, zůstávají však předmětem zájmu hlavně proto, že postupně získaly v určitém smyslu nadhistorickou dimenzi a mohou být hodnoceny stejně jako výpovědi současné, tj. z hlediska dnes závazných kritérií.

Takový je asi vždy podle Szackého status klasika, který se vyznačuje dvojí chronologickou příslušností. Patří sice svým rodným listem minulosti, ale zároveň i přítomnosti, neboť u něho nacházíme odpovědi na současné otázky, přičemž bez váhání pomíjíme vše to, co se v jeho díle může zdát neaktuální, anachronické nebo naivní.

Současný teoretik má tak tendenci měnit dějiny sociologie ve větší nebo menší seznam tvrzení, jež jsou nějakým způsobem aktuální. Cílem není prostá reprodukce názorů klasika, ale jejich domýšlení z hlediska současnosti. To je ona činnost komentátorů, kterou Szacki nazývá mýtotvornou, a prostřednictvím níž se u klasiků hledají odpovědi na div ne všechny otázky dnešní doby. Podmínkou dalšího života a expanze jakékoli teorie se tedy ukazuje být její neustálá reinterpretace a aktualizace a rozsah takto pěstovaných dějin sociologie se mění podle toho, čím se zabývají současní

sociologové. V tomto případě však nejde o poznání skutečného vývoje sociologie, ale o zvětšení kruhu "kolegů" o myslitele disponující poměrně velkou autoritou, která plní další symbolické funkce.

Naproti tomu historik sociologie má tendenci pěstovat dějiny sociologie jako čistě historickou disciplínu, bez vztahu k dnešním sociologickým teoriím. Tato orientace vychází podle Szackého ze dvou předpokladů: 1. z toho, že sociologická tvrzení jsou plně pochopitelná pouze v rámci historického kontextu, v němž byla formulována a mimo tento kontext jsou prázdná a nejasná. Pak má smysl reprodukovat pouze historický celek, do něhož náležela; 2. sociologické koncepce se stávají předmětem sociologické analýzy, tvoří se sociologie sociologie. Nejde o to neustále poměřovat starší koncepce dnešními a klást si otázku, zda byly lepší či horší, ale o to využít prostředky vytvořené dnešní sociologií k jejich historickému zkoumání. Učinit tedy dějiny sociologie více sociologickými. Nezkoumat sociologické koncepce minulosti jako čistou teorii, ale využít při pěstování dějin sociologie poznatky sociologie vědění, vědy, ideologie i jiných sociologických subdisciplín, které se zabývají otázkou tvorby a šíření vědění.

Podle Szackého dějiny sociologie neustále oscilují mezi těmito dvěma krajnostmi.

Szacki rovněž upozorňuje, jak obtížné je napsat vskutku syntetické dějiny sociologie, jež by nebyly pouze sbírkou monografií, jakou zatím existující příručky tohoto předmětu většinou jsou, včetně - jak poznamenává - jeho vlastní výše zmíněné práce. Až na některé výjimky chybí zatím podle něho to, co by mělo takovýmto syntetickým dějinám předcházet, tj. dílčí studie věnované tvorbě jednotlivých sociologů a jejich recepci, dějiny jednotlivých idejí a témat, dějiny sociologie v různých zemích, obdobích a prostředích, dějiny jednotlivých "škol" i vědeckých časopisů atd.

Ještě závažnější jsou však podle polského autora těžkosti jiného druhu, které shrnuje do několika bodů:

1. Sociologie jako vědecká disciplína nikdy nebyla organickým celkem a je sporné, zda se jím někdy může stát. V žádném mo-

mentu svých dějin neměla jednoduší soubor problémů, které by byly charakteristické pouze pro ni. Zabývala se tím, čím se zabývaly i jiné společenské vědy. Různé sociology často spojovalo jenom to, že se označovali stejným jménem a že působili v rámci stejných institucí.

2. Vývoj sociologie probíhal po mnoha liniích: a) zdrojem sociologie nebyly pouze sociálně historické doktríny minulých století, ale rovněž úřední statistiky, sociální přehledy a empirické výzkumy; b) dějiny marxismu (i když je Marxova teorie jedním z hlavních zdrojů současné sociologie) a dějiny sociologie tvořily, přes vzájemná setkání a polemiky, dva do značné míry odlišné proudy intelektuální historie. Nemáme doposud dějiny sociologie, které by zároveň byly plnohodnotnými dějinami sociologických koncepcí marxismu; c) velmi hluboké jsou rozdíly mezi cestami sociologie v jednotlivých zemích; d) sociologie je multiparadigmatická věda, je tvořena mnoha školami, které se mezi sebou liší například tím, jak rozdílný význam připisují téměř faktům, a které se vzájemně ani nemusely znát.

3. Sociologie měla a do značné míry si dodnes zachovala poměrně otevřený charakter, tzn. že snadno vstřebává myšlenky a objevy jiných věd, stejně jako její problémy často řešily jiné vědy. Nelze si proto představit dějiny sociologie, které by se nepouštěly dost daleko do terénu dějin filozofie, sociální antropologie, psychologie a sociální psychologie i mnoha jiných věd.

4. Dějiny sociologie jsou integrální složkou intelektuálních dějin a mimo tento kontext jsou téměř zcela nepochopitelné. Sociologie vždy souvisí s ideologiemi, s celkem kultury dané doby a země, a je zakořeněna ve společenském vědomí.

Z toho všeho podle Szackého plyne, že napsat jedny vyčerpávající a syntetické dějiny sociologie je téměř nemožné.

Ostatních tematických celků výběru se dotknou už pouze teze. Při analýze pojmu ideologie se Szacki zaměřuje hlavně na jeho mnohoznačnosti, na hlavní spory, které se okolo tohoto pojmu točí, všímá si hodnotícího a popisného pojetí ideologie, jejího sepětí

se společenskými skupinami, jejich tvůrců a příjemců, jejího institucionálního rámce a reaguje i na diskusi o konci věku ideologie. Také pojem tradice je analyzován z mnoha hledisek, přičemž samostatnou pozornost věnuje Szacki jejím funkcím v současných společnostech.

Ve třetím tematickém okruhu Szacki vysvětluje zejména pojem historismu, hodnotí různé názory na něj a podrobněji se zabývá vztahem historie a sociologie. Upozorňuje na to, že sociologové se zpravidla odvolávají na historii, chtějí-li vyřešit některé své specifické problémy. Z těchto problémů jde zejména o otázky teorie společenského vývoje, typologie společenských faktů, zpřesnění sociologické metodologie a poznání genealogie současnosti.

Jako téměř žádný významný polský sociolog ani Szacki se nevyhnul již desítky let v Polsku při různých příležitostech znovu a znovu diskutované otázce inteligence jako společenské kategorie, což je předmětem čtvrtého tematického okruhu jeho úvah. Szacki si všímá především tradiční problematiky vnitřní diferenciacie inteligence, vyslovuje svůj názor na rozdílnost pojmů inteligence a intelektuálnosti, zabývá se vztahem intelektuálů k politice, naznačuje, jakými vývojovými etapami prošla polská inteligence v posledních zhruba padesáti letech, jak se utvářely její postoje a proč tomu tak bylo. V této části svých úvah se už pochopitelně vyrovnává i s některými zcela aktuálními otázkami polské společnosti i jejího duchovního života, což jsem označil za pátý tematický okruh jeho sborníku. Patří sem dále jeho zamyšlení nad problematikou tzv. společného dobra i nad otázkou, zda v současném Polsku vskutku dochází k renesanci liberalismu, jak to konstatují někteří teoretikové i politici.

Ve stručném hodnotícím závěru recenze si dovoluji učinit jednu poznámku, která snad nebude chápána jako nadbytečná, nemístná a příliš osobní. Kniha i další texty J. Szackého sleduji a studuji již téměř třicet let. Každá z jeho publikací obohatila mé poznání a inspirovala mě k novému promýšlení problémů zejména z oblasti dějin sociologie. Vždy jsem se rád jak ve svých publikacích, tak i

přednáškách na Szackého práce odvolával a v tomto smyslu jim za mnohé vděčím. Bylo mi blízké jak Szackého pojetí pěstování dějin sociologie, tak i jeho názory na význam této disciplíny pro současného sociologa. Jsem proto rád, že jsem se svým doporučením i překladem mohl podílet na vydání jeho jediné v češtině existující knihy, tj. *Utopií*. O totéž jsem usiloval v roce 1947, pokud jde o jeho práci *Tradice*. Když jsem měl přeloženu asi třetinu jejího textu, bylo mi nakladatelstvím sděleno, že kniha nemůže vyjít. Nebyla to v té době bohužel ojedinělá zkušenost s vydáváním polské sociologické literatury u nás. Dnes existuje obdobná situace, i když její příčiny jsou úplně jiné.

Kromě už zmíněného teoretického a metodologického bohatství Szackého recenzované práce, a tím i její inspirativnosti pro každého, kdo se v ní obsaženými tématy zabývá, považuji za nejpozoruhodnější její rys, že autor mohl bez jakýchkoli oprav a doplňků znovu publikovat to, co napsal v průběhu posledních téměř dvaceti let. Přihlédneme-li k tomu, jaká byla dynamika a zejména jaké byly politické peripetie i zvraty polské společnosti v této době, které musel

nutně každý sociolog, jenž chtěl publikovat v nedisidentských časopisech, brát v potaz, svědčí uvedená skutečnost o tom, že Szacki zůstával věrný už zmíněným principům vědecké práce, a tím i sám sobě. Někdo by mohl namítnout, že tlak politických orgánů na intelektuály byl v Polsku tradičně menší než v ostatních tzv. socialistických zemích, že zde byla z řady důvodů ideologicky tolerantnější a liberálnější atmosféra. To je sice pravda, ale nelze zapomínat, že tato atmosféra nebyla nějakým na intelektuálech nezávislým dobrovolným darem od vrchnosti. Do jisté míry a s určitou mírou nadsázky platí, že politická moc zachází s intelektuály tak, jak se sebou zacházet nechají. Polští intelektuálové včetně významných sociologů, mezi něž patří i Szacki, si zmíněnou míru tolerance svými postoji doslova vybojovali. Je to inspirativní námět pro obecnější úvahy o vztahu politické moci a intelektuálů, a to zdaleka ne pouze s ohledem na nedávnou minulost. Boj intelektuálů za to, aby mohli plnit své společenské funkce, je jejich trvalým úkolem a posláním, ale i problémem ve všech politických režimech.

Jan Sedláček